

Bodor Gergely

Egészségügyi intézmények iratainak gyűjtése és levéltári feldolgozása a vármegyei levéltárakban

Az egészségügyi intézmények mint közfeladatot ellátó szervek hatalmas mennyiségű köziratot keletkeztetnek, és közülük a maradandó értékűek jelentős forrásbázist jelenthetnének a kutatók számára. Tanulmányaim, illetve munkám során azonban azzal szembesültem, hogy a fentiek levéltári gyűjtése hosszú ideig háttérbe szorult, holott a betegek ellátásával foglalkozó intézmények hálózata több évszázados múltra tekint vissza, s jelentős intézményi hálózattal és feladatkörrel rendelkezik mind a mai napig.¹ A közlevéltárak többsége szinte csak érintőlegesen vett át megőrzésre az illetékességébe tartozó betegellátó-intézmények maradandó értékű irataiból. Tanulmányom alapját a 2022-ben megvédett szakdolgozatom² eredményei képezik, amelyben a magyar közlevéltárakban őrzött különféle egészségügyi iratképzőket és a tőlük átvett irattípusokat vettem számba és elemeztem.

Vizsgálatom során a hangsúlyt a vármegyei levéltárakra helyeztem, mivel ezek 2012-ig önálló intézményekként működtek, illetékességi és gyűjtőterületi munkájukat saját hatáskörben határozták meg, ezért tevékenységük e téren jól összehasonlítható. A vizsgált terület azonban így is meglehetősen tág, ezért annak középpontjában a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) vármegyei tagintézményeinek csupán a VIII. (XXVI.) fondfőcsoportjában található egészségügyi intézményi iratok állnak.³ Az MNL Országos Levéltára (OL) illetékességi körébe tartozó egészségügyi intézmények azért nem képezték a vizsgálatom tárgyát, mivel alapvetően országos jelentőségűek, amelyek a jelenlegi struktúrában felsőszintű szerveket is jelentenek, nemcsak konkrét gyógyító intézményeket.⁴ Az egészségügyi iratok gyűjtése tekintetében a vármegyeiekhez hasonló

¹ Az egészségügyi rendszerre vonatkozó történeti áttekintéshez lásd: Kalakán, 2012; Kapronczay, 2001; Kapronczay, 2008; Kiss, 2015.

² Bodor, 2022.

³ A többi fondfőcsoportban előforduló egészségügyi vonatkozású iratok feltérképezése más metódust igényel. A közigazgatási szerveknél (például a tanácsok végrehajtó bizottságainak egészségügyi osztályainál) fellelhető iratokat tekintve megfigyelhető, hogy ezekre vonatkozóan külön irattári tervek készültek, amelyekben az intézményitől eltérő szempontok szerint történt az iratok értékének meghatározása. (Főként a működési dokumentáció jelentett maradandó értéket, azokból is kiemelten például a fenntartóval folytatott levelezés, az összesítő kimutatások és költségvetések.)

⁴ Az Elektronikus Levéltári Portál jelenlegi (2025. május 17-i) adatai szerint az MNL OL XXVI. fondfőcsoportjában 12 gyógyító intézmény és 10 felsőszintű irányító szerv található. MNL OL, fondjegyzék.

feladatkörű fővárosi levéltár által őrzött anyagokról és gyűjtési koncepciójukról már jelent meg korábban publikáció.⁵

A levéltári iratátvételek alapjául szolgáló jogszabályok elemzéséből⁶ kitűnik, hogy az egészségügyi iratok őrzésére és átvételére irreális időkereteket állapítottak meg, amivel nagy terheket róttak a levéltárakra, erre pedig a szakma értékhatár-megállapításokkal reagált. Ez képezte kérdésem alapját, ugyanis a megfogalmazott értékhatár-megállapítások meghatározták a levéltárak illetékességi és gyűjtőterületi tevékenységét, ennek ellenére a levéltárak őrizetébe kevés értékhatár feletti intézmény iratanyaga került be. Az iratátvétellel kapcsolatos problémák⁷ közül kiemelkedik a levéltárosok egészségügyi szaktudásának hiánya és a levéltárak korlátozott raktárkapacitása.⁸

Cikkemben arra keresem a választ a kiválasztott vármegyei levéltárak egészségügyi iratanyagán keresztül, hogy mely intézménytípusoktól milyen irattípusokat vettek át és a gyarapodás milyen módon történt. Ezen iratok levéltári rendezésének feltérképezésével az esetlegesen meglévő egységes elvekre, illetve rendezési szempontokra vonatkozó következtetéseket is kívánok levonni.

Az egészségügyi intézményi fondok gyűjtése és gyarapodása az MNL vármegyei tagintézményeiben

A következőkben az MNL hét vármegyei tagintézményében (MNL Bács-Kiskun, Csongrád-Csanád, Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri és Soproni Levéltára, Heves, Somogy, Veszprém) őrzött egészségügyi intézményi fondokat mutatom be.⁹ Ennek során azt vizsgálom, hogy az egyes vármegyei levéltárak milyen mértékben fordítottak figyelmet az illetékességi területükön működő egészségügyi iratképzők által termelt maradandó értékű iratokra. Továbbá bizonyos évek (1913, 1937, 1975) (vár)megyei egészségügyi intézményi statisztikáinak elemzésével arra keresem a választ, hogy a vármegyei levéltárak gyűjtőterületi munkája mennyiben követte az akkori levéltári elveket (pl. értékhatár-megállapítások). A mintaévek kiválasztásával az egymást váltó történeti korszakok (dualizmus, Horthy-korszak, államszocializmus) megjelenítése a célom.

---

⁵ Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023; Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2024.

⁶ A jogszabályok bemutatását és vizsgálatát több kurrens publikáció is elvégezte, pl. Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023: 34–41., Sasfi, 2020: 123–134.

⁷ Az iratátvétellel kapcsolatos problémák elemzésére: Sasfi, 2020: 133.; Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023: 37–42.

⁸ A 2014-ben végzett kérdőíves felmérés is rávilágított arra, hogy nagy mennyiségű a szervek őrizetében lévő átadásra szánt egészségügyi dokumentáció. Kántor, 2014.

⁹ Szakdolgozatomban mind a 19 vármegyei levéltárat megvizsgáltam, jelen tanulmányban azonban terjedelmi okok miatt csupán hetet mutatok be. A kiválasztott levéltárak példáin keresztül jól körvonalazható az egészségügyi intézmények iratainak levéltári gyűjtése. Az összeírás alapját az Elektronikus Levéltári Portálra feltöltött fondjegyzékek szolgálták (a felhasznált adatok a 2025. május 17-i állapotot tükrözik), illetve az iratgyarapodások bemutatásához az 1960–1970-es években publikált fondjegyzékeket használtam.

Az államszocializmus alatt történt átszervezések elméletben felülírják a korábbi időszak kimutatásait,¹⁰ hiszen a központosított egészségügyi ellátórendszer levéltári szempontból értékes iratképzői pontosan az így kialakult felső- és középszintű intézmények lettek. Mindezek ellenére a korábbi évek kimutatásai, habár részletesen nem különítik el azokat, rámutatnak az adott törvényhatóság területén működő magánintézményekre is.

Az egészségügyi intézmények iratai a magyar levéltári struktúrában a VIII. és a XXVI. fondfőcsoportokban található, zömmel a 801–1300-as fondszámkeretben. A XXVI. fondfőcsoportot 2002-ben a Levéltári Kollégium 2. sz. ajánlása¹¹ nyomán megszüntették, mivel korábban a fondoknak a politikai korszakhatár nyomán létrehozott mesterséges megbontása nem számolt azzal, hogy egyes intézmények, ha más néven is, de folytonosan működtek tovább.¹² A levéltári rendezések során előfordult az is, hogy egyes, addig az intézmények fondfőcsoportjában szereplő egészségügyi iratokat áthelyeztek más fondfőcsoportokba (pl. IV., V., X.).¹³

Az *MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára (MNL BKVL)* őrizetében jelenleg öt egészségügyi fond szerepel,¹⁴ amelyek összességében 8,39 ifm-t tesznek ki, közülük Baja Város Közkórházának fondja a legterjedelmesebb 6,97 iratfolyó méterrel.

Különböző intézménytípusok iratanyaga került levéltári őrizetbe: egy közkórház, egy szükségkórház, egy magánintézmény, egy helyi mentőállomás, illetve egy megyei csecsemőotthon. Az 1950-es években kialakított levéltári értékhatár-megállapítás ezek közül (a legutóbbi) hármat nem ítélte megőrzésre érdemesnek. Iratanyaguk feltehetően a regionális szerepüknek köszönhetően maradt fenn, s habár Bács-Kiskun vármegyében kivételesnek minősíthető az értékhatár alatti szervek iratainak megőrzése, az értékhatár feletti iratképző szervek iratai viszont közel sem teljes számban kerültek levéltárba.

¹⁰ Az államosítás eredményeként 1950-re 287 intézményt tartottak nyilván, amely szám az évek során tovább csökkent, míg 1980-ban már csak 154 fekvőbeteg-ellátó gyógyintézmény működött. Az új rendszerben okafogyottakká váltak az addigi minősítések, így csupán az adott gyógyintézményt fenntartó tanácsok, illetve a szakprofilok alapján lehetett a kórházakat megkülönböztetni. Habár intézményi szempontból a különálló igazgatással rendelkező kórházak száma csökkent, valóságos számuk valójában nőtt az intézményi hálózatban, ugyanis az állami tulajdonba vett kastélyok és uradalmak épületeiben sok helyütt gyógyintézményeket hoztak létre. Bodor, 2022: 25–26.

¹¹ A NKÖM Levéltári Kollégiuma 2002. évi (2. számú) Ajánlása a területi általános és a települési önkormányzati levéltárak új fond(jegyzék-)szerkezetéhez.

¹² Lásd például: Példatár 2009. Egyes levéltárak továbbra is használják a XXVI. fondfőcsoportot, ezért az elemzésben azok is megjelennek.

¹³ Az átrendezés okai az intézmények átvett irataiban keresendők, ugyanis a főként működési iratokat tartalmazó fondok besorolása megkérdőjelezhetővé vált, gyakran ártérkelődött a struktúrában való elhelyezkedésük (például mivel egészségügyi dokumentációt nem tartalmazott a fond, így egyesületként vették nyilvántartásba). A megvalósult áthelyezésekről a levéltáraknak elvileg konkordancia-jegyzéket kellett készíteniük (lásd: Példatár, 2009.), azonban ezek nem mindig váltak publikussá, így csak azokat az eseteket mutatom be, amelyekről sikerült információt gyűjteni (néhol ez közvetlen megkeresés útján történt).

¹⁴ Baja Város Közkórháza (VIII.801.), a Kiskunfélegyházi M. Kir. Honvéd Hadikórház (VIII.805.), a Kiskunfélegyházi Zöldkereszt Egészségvédelmi Kör (VIII.810.), a Kecskeméti Mentőállomás (VIII.812.) és a Bács-Kiskun Megyei Csecsemőotthon (VIII.814.) iratai. MNL BKVL, fondjegyzék.

Összevetve a mintaévek statisztikai kimutatásaival, 1913-ban a mai vármegye területén biztosan¹⁵ négy kórház működött. Ebből Baja és Kecskemét törvényhatósági jogú városa két-két kórházzal rendelkezett.¹⁶ Az I. világháborút követő közigazgatási átszervezést, illetve a két világháború közötti intézményfejlesztést követően 1937-ben a területen nyolc kórházat írtak össze.¹⁷ Az államszocializmus államosítási és központosítási folyamatainak eredményeként az 1970-es években Bács-Kiskun megyében öt – négy városi tanácsai és egy megyei tanácsai – kórházat vettek számba.¹⁸ Mindezek ellenére a felsorolt kórházak közül csak egynek, a Bajai Városi Közkórháznak található iratanyaga – 1835–1943-as évkörrel – a levéltárban.

Megvizsgálva a fondok történetét, az elmúlt évtizedekben jelentős változások történtek mind a fondok számában (1974-ben még nyolc egészségügyi fondot tartottak számon),¹⁹ mind a levéltári struktúrában elfoglalt helyzetükben, illetve terjedelmükben is. A két fondjegyzékben (az 1974-es és az Elektronikus Levéltári Portál mai adatai) egyaránt szereplő Bajai Városi Közkórház (VIII. 801.) iratanyaga az évkör bővülése (1835–1938-ról 1835–1943-ra) alapján 1974 óta gyarapodott, azonban a terjedelme jelentősen csökkent (29 ifm-ről 6,97 ifm-re), aminek oka levéltári selejtezés volt.²⁰ Egyes fondokat értelemszerűen összevontak, mint például a Baja Város Közkórháza Bácsalmási Fiókja (Tüdőosztálya) iratait (régijelzet: VIII. 802.) Baja Város Közkórháza irataival (VIII.801.), hiszen az előbbi az utóbbi fióként működött. A Kecskemét Város Polgári Kórháza (VIII.803.), a Kecskeméti Vöröskereszt Kisegítő Kórház (VIII.804.) és a Kunszentmiklósi Ispotály (VIII.806.) fondjait megszüntették és más fondokba sorolták be irataikat.²¹ A Mélykúti Kisegítő Kórház (VIII.807.) fondja költözés során tűnt el.²² A Bács-Kiskun Megyei Tanács Központi Csecsemőotthona iratait pedig a Levéltári Kollégium korábban említett ajánlása nyomán helyezték jelenlegi helyére a struktúrában.²³

Talán a legteljesebb és legszélesebb körű egészségügyi fondválasztékkal az *MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára (MNL CSCSVL)* rendelkezik, amely összesen tizenkilenc egészségügyi szerv iratait őrzi 78,76 iratfolyóméter terjedelemben. Az eloszlás nem arányos, hiszen a (vár)megyetörténet szempontjából jelentős szerepű Szeged

¹⁵ A mai Bács-Kiskun vármegye területe 1913-ban két törvényhatóság alá tartozott: Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog vármegye alá. A kimutatás törvényhatóságokként közli az egészségügyi intézmények számát, így ez alapján nem lehet azokat járasonként elkülöníteni.

¹⁶ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

¹⁷ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

¹⁸ Lásd bővebben: Bodor, 2022: 38–39.

¹⁹ Bács-Kiskun Megyei Levéltár fondjainak jegyzéke, 1974: 54–55.

²⁰ Személyes megbeszélés alapján Hlbocsányi Norberttel, az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár munkatársával.

²¹ A Kecskemét Város Polgári Kórházának iratait a Kecskemét Város Közigazgatási Osztályának irataiba (IV.1618. 5. sorozat), a Kecskeméti Vöröskereszt Kisegítő Kórházait a Kalocsai Önkéntes Tűzoltó Egyletibe (Testület) (X.201.), a Kunszentmiklósi Ispotályait pedig Kunszentmiklós nagyközségébe (V.355.a.) helyezték át.

²² Az információt Hlbocsányi Norbert, az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltár munkatársa nyújtotta.

²³ A Levéltári Kollégium 2. sz. ajánlása nyomán a XXVI.802. fondból a VIII.814. fondba került.

és Hódmezővásárhely sokkal több intézménynek adott otthont, így a szegedi központi levéltár²⁴ és a hódmezővásárhelyi fiókintézmény²⁵ több fondal rendelkezik, mint a makói²⁶ vagy a szentesi²⁷, a csongrádi fiók pedig nem őriz ilyen jellegű irategyüttest. Itt nem szüntették meg teljesen a Levéltári Kollégium 2. sz. ajánlása nyomán a XXVI. fondfőcsoportot, ezért egyes iratképzők anyagai továbbra is megosztottak.

A levéltár, a többi vármegyei levéltárral összevetve, aktív illetékességi területi munkát végzett, ugyanis néhány, 1966-ban már gyarapított fond mennyisége és évköre egyaránt növekedett napjainkra,²⁸ azonban többségében lezárt fondokról van szó (ezekben nem változtak sem az évkör-, sem a területi adatok). A hódmezővásárhelyi fiókintézményben ugyan megfigyelhető a fondok számának növekedése, de ez nem új beszállítások eredménye, hanem az Erzsébet Közkórház (VIII.802.) iratanyagából kiemelték két fondot (a Hódmezővásárhelyi Nemibeteg gondozó Intézet, illetve a Hódmezővásárhelyi Egészségvédelmi Intézet iratait) egy 1997-es rendezés során.²⁹ A belső átrendezés következtében szűnt meg az 1966-ban még egészségügyi fondként szereplő Országos Stefánia Intézet iratai (VIII.802.), amely jelenleg az egyesületi fondfőcsoportban (X.211.) található meg.

A vármegye területén 1913-ban kilenc kórház³⁰ működött, amely szám 1937-ben már huszonnégyre növekedett.³¹ Az államszocializmus alatt végrehajtott államosítás és központosítás nyomán csak hat intézményt tartottak számon, amelyek közül négy általános

²⁴ Az MNL CSCSVL szegedi központi levéltárában nyolc egészségügyi fondot tartanak nyilván: Szegedi Fertőtlenítő Intézet (VIII.803.), Szegedi Mentőállomás (VIII.804.), Szeged Város Tüdőbeteg Otthona (XXVI.806.), Deszki Tüdőgyógyintézet (XXVI.808.), Szeged Város Fertőzőbeteg Kórháza (XXVI.809.), Csongrád Megyei Egyesített Egészségügyi Intézet (XXVI.810.) és Szegedi Gyermek-kórház (XXVI.811.) iratai. MNL CSCSVL KL, fondjegyzék.

²⁵ A hódmezővásárhelyi fiókintézményben jelenleg a Hódmezővásárhelyi Nemibeteg-gondozó Intézet (VIII.801.), a Hódmezővásárhelyi Erzsébet Közkórház (VIII.802.), a Hódmezővásárhelyi-Kútvolgyi Szanatórium (VIII.803.), a Hódmezővásárhelyi Egészségvédelmi Intézet (VIII.804.), a Hódmezővásárhelyi Református Egyház által sebesült katonák részére a főgimnáziumban felállított kórház (VIII.805.), a Hódmezővásárhelyi Kisdédóvó Intézet (VIII.3601.) és a Hódmezővásárhelyi Városi Kórház (XXVI.802.) iratai szerepelnek. MNL CSCSVL HL, fondjegyzék.

²⁶ Az MNL CSCSVL Makói Levéltárában két egészségügyi fond van: a Csanád Megyei Szent István Közkórház (VIII.801.) – 2020. január 1-jétől található az intézményben – és a Makói Tüdőgondozó (VIII.802.) iratai. MNL CSCSVL KL, fondjegyzék.

²⁷ A szentesi fiókintézményben a Csongrád Megyei Tanács Kórháza (VIII.801.), a Derekegyházi Szülőotthon (VIII.803.) és a Csongrád Megyei Kórház Rendelőintézete (VIII.804.) iratai szerepelnek. MNL CSCSVL HL, fondjegyzék.

²⁸ 1966-ban összesen tizenhárom intézmény fondja szerepelt a nyilvántartásban (Szegedi Állami Levéltár fondjainak jegyzéke, 1966: 43; 79.), a gyarapodás a következő fondokat érintette: a Hódmezővásárhelyi Városi Kórház iratai (XXVI.802.) fond 1945–1952-es időkről 1945–1986-ra bővült, valamint területelme 1,35 ifm-ről 19,82-re; a Szeged Város Tüdőbeteg Otthona iratai (XXVI.806.) fond 1966-ban még 0,04 ifm területű volt, míg jelenleg 25,40 ifm. A gyarapodáshoz sorolható továbbá a Hódmezővásárhelyi Református Egyházközségtől 2015-ben átvett hadikórház (VIII.805.) iratanyaga.

²⁹ MNL CSCSVL VIII.801. fondleírás: <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::7670843>; VIII.804. fondleírás: <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::865880> (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

³⁰ Statisztikai évkönyv, 1915: 67–68.

³¹ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

kórház volt Szentesen, Szegeden, Makón és Hódmezővásárhelyen, egy gyermekkórház Szegeden és egy tbc-szanatórium Deszken.³² Ezek iratanyaga részben a levéltárban van.

Az MNL CSCSVL tehát az illetékességi területén működő intézmények közül viszonylag soknak az iratanyagát átvette, ezáltal igyekezve teljesebb képet nyújtani a vármegye egészségügyi intézményhálózatáról. Az értékhatár-megállapításokat nem alkalmazták, mivel szülőotthonok, mentőállomás, rendelőintézet, tüdőbeteg-gondozó intézetek anyagai egyaránt a levéltár őrizetébe kerültek.

Az *MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltárában* (MNL GYMSVGYL) jelenleg két egészségügyi fond található: a Magyaróvári Moson Vármegyei Karolina Közkórház (VIII.802.) és a Mosonmagyaróvári Városi Kórház iratai (XXVI.802.).³³ A két fond terjedelme összesen 12,80 ifm. Összevetve az 1963-as fondjegyzékkel: kevesebb intézmény iratanyaga szerepel most, hiszen akkor még négy fond szerepelt.³⁴

Mint látható, a levéltár őrizetébe csupán a mosonmagyaróvári intézmények iratai kerültek, holott az 1960-ban kiadott, értékhatár feletti szervek jegyzékében ez a kettő nem is szerepelt, mivel csak a győri megyei és városi kórházat, illetve a tétí járási kórházat és a győri gyógyszerári központot emelték ki.³⁵ A két megmaradt fond iratanyaga ugyanakkor idővel gyarapodott, mivel a Magyaróvári Moson Vármegyei Karolina Közkórház iratainak évköre 1867–1945-ről 1865–1945-re bővült, illetve mennyisége is 2,30-ról 10,30 ifm-re emelkedett. A Mosonmagyaróvári Városi Kórház iratainak évköre szintén növekedett (1957-ről 1959-re), viszont mennyiségében apadás történt: 2,70-ről 2,50 ifm-re csökkent; bár ez tulajdonítható mérési hibának is. A győri egészségügyi intézmények két korábbi fondjának (a Győr Városi Szent Háromság [sic!] Kórház, illetve a Győr Megyei Közkórház iratai) eltűnésére a legvalószínűbb magyarázat a Győri Városi Levéltár időközbeni létrehozása, bár az irategyüttesek – meglepő módon – ott sem szerepelnek a fondjegyzékben.

A tényekhez tartozik, hogy 1913-ban Győr vármegyében nem működött kórház, csak Győr törvényhatósági jogú városban kettő, valamint Moson vármegyében szintén kettő.³⁶ A szám 1937-ben változatlan, mivel az egyesített Győr-Moson-Pozsony vármegye területén egy kórházat jegyeztek fel, illetve Győr városában hármat.³⁷ Az 1945 utáni időszakban működő kórházak számbavételét nem tartom relevánsnak, mivel a közölt, értékhatár feletti egészségügyi szervek listája egyértelműen rámutat a levéltár által kiemelt intézményekre, igaz ugyan, hogy ezek közül egy sem szerepel a fondjegyzékben.

³² Sinkovics–Sandner, 1989: 24–32.

³³ MNL GYMSVGYL, fondjegyzék.

³⁴ A Győr Városi Szent Háromság Kórház (VIII.801.), a Mosonmagyaróvári Városi Karolina Kórház (VIII.802.), a Győr Megyei Közkórház (XXVI.801.) és a Mosonmagyaróvári Városi Közkórház (XXVI.802.) iratai. A Győri Állami Levéltár fondjainak jegyzéke, 1963: 35., 52.

³⁵ A levéltári értékhatár fölé eső szervek jegyzéke. Győri Állami Levéltár. 1960. május 30. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_03_IratkezelesFelugyelete_1_Illetekesség/?pg=26&layout=s (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

³⁶ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

³⁷ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

Nem így alakult az egészségügyi fondok helyzete az *MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltárában (MNL GYMSVSL)*. Itt ugyanis kilenc egészségügyi fond is található.³⁸ A Soproni Állami Levéltár 1967-es fondjegyzéke hasonló képet mutat, ezáltal elmondható, hogy a soproni levéltárosok, hasonlóan a csongrádiakhoz, nem alkalmazták az értékhatár-megállapításokat.³⁹ Az akkori adatok a mostani nyilvántartáshoz képest itt is változó értékeket mutatnak egyes fondok esetében. A soproni Erzsébet Közkórház iratai például 1970-ig bekerültek a levéltárba, ez képezi a legterjedelmesebb iratanyagot a maga 29,08 iratfolyóméterével. A csornai Margit községi kórház iratanyaga szintén gyarapodott az idők során, az 1967-es 0,60 ifm-ről a jelenlegi 2,06 ifm-re, s évköre is bővült 1945-ösről 1949-es záródátumra. Nem úgy a csornai járási tanácsi kórház, amely iratmennyisége csökkent az 1967-ben felvett 5,20 ifm-ről a mostani 3,03 ifm-re. A fond évköre azonban 1951-ről 1956-ra szélesedett. Az adatok változásának oka feltehetően levéltári selejtezés.

Sopron vármegye területén 1913-ban három, Sopron városban pedig négy kórház működött.⁴⁰ 1937-ben a vármegyében két kórházat, a városban pedig hármat írtak össze.⁴¹ Az 1945 után végrehajtott államosítás és központosítás után Sopronban városi tanácsi, Kapuváron és Csornán járási tanácsi kórház szolgálta a lakosságot, illetve Sopronban egy szanatórium és egy gyermek-szívstanatórium is működött.⁴² Ezek közül egyedül a gyermek-szívstanatórium iratanyaga nem került levéltárba.

Hasonlóan a már említett levéltárakhoz, itt is több típusú, akár értékhatár alatti szerv iratanyagát is átvették; így a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Kör, a tüdőbeteg-gondozó intézet, a községi vagy járási kórházak, illetve egy rendelőintézet iratai is bekerültek az archívumba. Alkalmazták továbbá a Levéltári Kollégium 2002-es ajánlását, és megszüntették a XXVI. fondfőcsoportot, áthelyezve az ott levő iratokat a VIII. fondfőcsoport megfelelő fondjaiba. Bizonyos esetekben viszont fenntartották az intézmények különállását, így a csornai községi kórház és a járási tanácsi kórház iratait nem egyesítették, annak ellenére, hogy jogelőd-jogutód viszony áll fenn köztük.⁴³

Heves vármegye területén az I. világháború előtt öt kórházat tartottak nyilván.⁴⁴ Ezek száma az 1930-as évek végére hatra emelkedett.⁴⁵ Az államszocialista átalakítást követően Egerben működött a megyei tanácsi kórház, Gyöngyösön és Hatvanban

³⁸ Csornai Község „Margit” Közkórháza (VIII.801.), Sopron Vármegye Kapuvári Közkórháza (VIII.802.), Soproni Erzsébet Közkórház (VIII.803.), Soproni 206. sz. Vöröskeresztes (Légo) Hadikórház (VIII.804.), Soproni Tüdőbeteggondozó Intézet (VIII.805.), Soproni Zöldkeresztes Egészségvédelmi Kör (korábban Országos Stefánia Szövetség 56. sz. Védőintézete) (VIII.806.), Országos Stefánia Szövetség 56. sz. Soproni Védőintézete (VIII.808.), Csornai Járási Tanács Kórháza (VIII.809.) és Győr-Sopron Megyei Tanács Soproni Rendelőintézete (VIII.811.) iratai. MNL GYMSVGYL, fondjegyzék.

³⁹ A Soproni Állami Levéltár fondjainak jegyzéke, 1967: 81., 113.

⁴⁰ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

⁴¹ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

⁴² Sinkovics–Sandner, 1989: 24–32.

⁴³ A Soproni Állami Levéltár fondjainak jegyzéke, 1967: 113.

⁴⁴ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

⁴⁵ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

egy-egy városi tanácsi kórház, illetve Kékestetőn és Parádfürdőn egy-egy gyógyfürdő.⁴⁶ Az MNL Heves Vármegyei Levéltára (MNL HVL) mai fondjegyzékében hat intézmény szerepel.⁴⁷ Ez a szám a 2002-es ajánlás alkalmazásával és új intézmények iratanyagainak gyarapodásával jelentős mértékben változott az 1962-es fondjegyzékhez képest, ugyanis az akkori öt fond valójában hármat jelentett az 1945 utáni iratok leválasztása miatt.⁴⁸

A jelenlegi mennyiség összesen 27,96 ifm, ami jelentős gyarapodást mutat, hiszen 1962-ben ez még csak 3 ifm volt. A legterjedelmesebb fond az Irgalmasrendi Kórház iratai (5,66 ifm), amely szintén 1962 utáni gyarapodás eredménye. Az adatok alapján elmondható, hogy a levéltár igyekezett begyűjteni a jogelőd szervek iratait, habár ezek magánintézménynek számítottak, s ez a szemlélet és gyakorlat nem jellemző más megyei levéltárakra. Ehhez az is hozzájárulhatott, hogy a gyöngyösi alapítványi, az egri irgalmasrendi és alapítványi magánkórházak töltötték be a közkórházak szerepét 1945 előtt, így iratanyagukat értékhatar felettinek tarthatták.

Az MNL Pest Vármegyei Levéltára (MNL PVL) őrizetében jelenleg hat egészségügyi fond található összesen 3,23 ifm terjedelemben.⁴⁹ Ezzel szemben az 1975-ös fondjegyzékben még csak a három nagykőrösi egészségügyi intézmény iratanyaga szerepelt.⁵⁰

A fondok száma egészen elenyészőnek tűnik Pest (vár)megye egészségügyi intézményhálózatához képest, amihez feltehetően különböző tényezők járultak hozzá (iratpusztulás, levéltári raktárhány stb.), mert illetékességi és gyűjtőterületi koncepcionális magyarázatot nem találtam rá. 1913-ban Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében 19 kórház működött,⁵¹ majd ez a szám 1937-ben már 40-re emelkedett.⁵² Az ezt követő közigazgatási reformok után a vármegye területe jelentősen csökkent, vele együtt pedig az intézmények száma is visszaesett,⁵³ ráadásul az államosítás és központosítás által is csökkent a számuk. Ezért nem meglepő, hogy 1975-ben csak hét intézményt említenek: a budapesti megyei tanácsi kórházat,⁵⁴ a ceglédi, a gödöllői, a nagykőrösi, a váci városi

⁴⁶ Sinkovics–Sandner, 1989: 24–32.

⁴⁷ Az Egri Alapítványi Női Kórház (VIII.801.), az Egri Irgalmasrendi Kórház (VIII.802.), a Bugát Pál (korábban Gyöngyösi Alapítványi Kórház) (VIII.803.), a Mátraházi Állami Tüdőbeteg Gyógyintézet (VIII.804.), a Heves Megyei Tanács VB Csecsemőotthona (VIII.807.) és a Heves Megyei Tanács Kórháza (VIII.808.) iratai. MNL HVL, fondjegyzék.

⁴⁸ Az Egri Állami Levéltár fondjainak jegyzéke, 1962: 23., 41.

⁴⁹ A Nagykőrösi Szegényápoló Intézet (VIII.801.), a Nagykőrösi Városi Kórház (VIII.803.), az OTI Horthy Miklós Munkásszanatórium (VIII.804.), a Nagykőrösi Szükségkórház (VIII.805.), a Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Zsámbéki Csecsemőotthona (VIII.806.) és a Pest Megyei Tanács Semmelweis Kórháza (VIII.807.) iratai. MNL PVL, fondjegyzék.

⁵⁰ A Pest Megyei Levéltár fondjainak jegyzéke, 1970: 60., 129.

⁵¹ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

⁵² Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

⁵³ Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyét az 1950-es közigazgatási reform során átszervezték: a kiskunsági járásokat az újonnan szervezett Bács-Kiskun megyéhez, egyes Budapest környéki településeket pedig a fővárosához csatoltak mint új kerületeket. Az így megmaradt területen alakult meg Pest megye.

⁵⁴ Az intézmény 18. századi megalakulásától 1952-ig Szent Rókus Kórház néven működött és az akkori Fővárosi Levéltár illetékességébe tartozott, ahol jelenleg fondja is van. 1952-ben a Pest Megyei Tanács fennhatósága alá rendelték, amelynek következtében Pest Megyei Tanács Semmelweis Kórháza

tanácsi kórházat, a törökbálinti tbc-szanatóriumot és a péceli MÁV kórházat. Ezek közül a nagykőrösi és a fővárosi kórház iratai kerültek levéltárba kis mennyiségben.⁵⁵

A levéltár egészségügyi fondjainak száma növekedett az 1975-ös állapot óta. Akkor 0,11 ifm mennyiséget tett ki a három fond, amely azóta hat fonddal 3,23-ra nőtt. A növekedést szinte teljes mértékben az új fondok eredményezték, mivel a nagykőrösi kórházak iratainak terjedelmi adatai változatlanok maradtak. A nagykőrösi szegényápoló intézet iratanyaga bővült valamelyest: 0,03 ifm-ről 0,10-re, illetve évköre 1853–1875-ről 1847–1880-ra szélesedett.

A Somogy vármegyei kórházak száma 1913-ban öt volt,⁵⁶ amely 1937-ben már hétre emelkedett,⁵⁷ majd az 1970-es évek első felében hat egészségügyi intézményt tartottak nyilván: Kaposváron megyei tanácsi kórházat, Siófokon városi tanácsi kórházat, Barcon és Marcaliban járási tanácsi kórházakat, Mosdóson és Lengyeltótiiban pedig tbc-szanatóriumokat.⁵⁸ (Nagyatádon csak 1976-ban alapítottak járási kórházat.) Az *MNL Somogy Vármegyei Levéltára (MNL SVL)* őrizetében 5 fond található⁵⁹ összesen 21,01 ifm terjedelemben, amelyből a megyei csecsemőotthon iratanyaga a legnagyobb (16,01 ifm). Ehhez képest az 1962-es fondjegyzékben csupán három intézmény iratanyaga szerepelt, amely összességében 1,40 ifm-nyi iratot jelentett.⁶⁰

Az egészségügyi iratok gyarapodása nyilvánvaló, hiszen több intézmény iratanyaga került be 1962 után a levéltárba, valamint a szigetvári kórház anyaga szintén bővült a közigazgatási átszervezés (Szigetvár és a Szigetvári járás 1950-es Baranya megyéhez csatolása) ellenére: s a fond terjedelme 0,05 ifm-ről 0,84-re, évköre pedig 1919–1944-ről 1895–1954-re változott. Viszont az értékhatár feletti szervek iratanyaga, mint látható, csupán részben van a levéltárban: a megyei kórháznak például csupán egyetlen irattípusa, a kórbonctani jegyzőkönyvek.

Az *MNL Veszprém Vármegyei Levéltára (MNL VeVL)* jelentős számú, 13 darab egészségügyi intézményi fonddal rendelkezik, viszonylag jelentős terjedelemmel (87,15 ifm).⁶¹

---

néven folytatta tovább működését. A rendszerváltás után visszavette a Szent Rókus Kórház nevet. 2020 óta immár a Semmelweis Egyetem fenntartásába, iratkezelése pedig a Semmelweis Egyetem Levéltára illetékességébe került.

⁵⁵ A váci kórház iratai (VIII.801.) Vác Város Levéltárában vannak: <https://www.vacarchivum.hu/irat/2> (A letöltés időpontja: 2025.05.17.)

⁵⁶ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

⁵⁷ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

⁵⁸ Sinkovics–Sandner, 1989: 24–32.

⁵⁹ A Szigetvári Járási Közkórház iratai (VIII.801.), a Somogy Megyei Kórház kórbonctani jegyzőkönyvei (VIII.802.), Marcal Város Kórház (VIII.803.), a Kaposvári Aggápolda (VIII.804.) és a Somogy Megyei Csecsemőotthon (VIII.806.) iratai. MNL SVL, fondjegyzék.

⁶⁰ A Kaposvári Állami Levéltár fondjainak jegyzéke, 1962: 22., 45.

⁶¹ A devecseri Berta Kórház (VIII.801.), Veszprém megyei város kórháza (később a Veszprém Megyei Tanács Kórháza, VIII.802.), a pápai városi közkórház (VIII.803.), a Zirci Erzsébet Kórház és jogelődjai (VIII.804.), a Veszprém Schönherz utcai 3. számú gyermekorvosi rendelő (VIII.894.), Veszprém város kórháza (XXVI.801.), a balatonfüredi állami kórház (XXVI.802.), a pápai városi kórház (XXVI.803.), a Veszprémi Gyermekkórház (XXVI.805.), a lovászpálotai kórorvos (XXVI.811.), az enyingi kórorvos (XXVI.812.), a hajmáskéri községi orvos (XXVI.813.) és a dobai tüdősz-

Az 1973-as fondjegyzékben még csak három egészségügyi fond szerepelt, amelyek csupán 0,57 ifm-t tettek ki.⁶²

A vármegye területén az I. világháború előtt nyolc kórházat jegyeztek fel,⁶³ 1937-ben már tizenkét kórház működött.⁶⁴ Az államosítások és központosítás után kilencre csökkent az intézmények száma: Veszprémben megyei tanácsi, illetve gyermekkórházat, Várpalotán és Pápán egy-egy városi tanácsi, Zircen, Devecserben és Tapolcán pedig egy-egy járási tanácsi kórházat írtak össze, ezek mellett Balatonfüred fürdőszanatóriumnak, Farkasgyepű és Doba pedig tbc-szanatóriumnak adott otthont.⁶⁵ A felsoroltak közül az értékhatár feletti szervek iratait részben képviselik a levéltár iratanyagában a veszprémi, a pápai, a dobai és a balatonfüredi intézmények fondjai, hiányoznak viszont a várpalotai kórház és a farkasgyepői tbc-szanatórium iratai. Jelentős számban átvettek ugyanakkor értékhatár alatti szervektől, így járási kórházaktól és körorvosoktól is iratokat, meghaladva az ajánlások által kitűzött kereteket.

Mindezek alapján összességében elmondható, hogy a vármegyei levéltárak igyekeztek átvenni az illetékességi területükön működő egészségügyi intézmények irataiból. Átlagosan öt-hat egészségügyi fond található a levéltárakban, az összterjedelmük pedig 50 iratfolyóméter alatt van. Tíznel több egészségügyi intézményi fonddal csak Csongrád-Csanád (19) és Veszprém (13) vármegye levéltára rendelkezik. Ezek összterjedelme azonban nem éri el a 100 iratfolyómétert, mert a legtöbb fond terjedelme 1 ifm alatt van.⁶⁶ A különös arányok részben annak tudhatók be, hogy a levéltárak iratátvételi tevékenységét erősen befolyásolta raktáraik befogadóképessége, de az iratpusztulás sem kizárható, számításba véve a háborús károkat, valamint a (közigazgatási) változások miatt bekövetkezett költözéseket.⁶⁷ A vizsgált archívumok illetékességi és gyűjtőterületi tevékenysége szintén eltérő vonásokat mutat, hiszen a kiadott értékhatár-megállapítások ellenére saját hatáskörben egyes levéltárak vettek át értékhatár alatti szervektől is iratokat. Ha össze-sítjük a felsorolt hét levéltár őrizetében levő értékhatár feletti (26) és alatti (39) szervek fondjait, akkor egyértelműen az utóbbiak dominálnak, ami az adott levéltár egyedi iratértékelési tevékenységére utal. Ugyanígy fontos tény, hogy bizonyos esetekben az állami intézmények jogelőd magánintézményének iratait is átvették.

---

natórium (XXVI.821.) iratai találhatóak meg a levéltár állományában. MNL VeVL, fondjegyzék. A 2006-os fondjegyzék szerint a devecseri Berta Kórház iratai (VIII.801.) hiányoznak (A Veszprém Megyei Levéltár ideiglenes fondjegyzéke. Veszprém, 2006, 56.), valamint a VIII.802. fond megszünt és áthelyezték a V.106. fondszám alá (A Veszprém Megyei Levéltár ideiglenes fondjegyzéke. Veszprém, 2006, 19.).

⁶² A Veszprém Megyei Levéltár fondjainak jegyzéke, 1973: 37.; 103.

⁶³ Statisztikai évkönyv, 1915: 67.

⁶⁴ Statisztikai évkönyv, 1939: 39.

⁶⁵ Sinkovics–Sandner, 1989: 24–32.

⁶⁶ Ezzel szemben az MNL Komárom-Esztergom Vármegyei Levéltára három fonddal rendelkezik, amelyek összesen 122,85 ifm-t tesznek ki.

⁶⁷ Takács, 2002: 40.

Az egészségügyi fondok rendezése és jellemző irattípusai a MNL vármegyei tagintézményeiben

Az egészségügyi intézmények iratanyagának rendezéséről nem készült sem általános, sem egyedi szakmai útmutató, ezért alapvetően az általános levéltári rendezési elvek mentén történt az iratok levéltári feldolgozása. Ennek eredményeként intézményenként változó megközelítésekkel és gyakorlattal találkozunk. A levéltári feldolgozást alapvetően a proveniencia elve határozta meg, vagyis az adott szerv által kialakított iratkezelés és irattári tervek mentén rendezték az iratanyagot. A már említett levéltári gyűjtési elvek és gyakorlat, illetve az átvett iratok típusai⁶⁸ azonban szintén befolyásolták a feldolgozást, így levéltáranként eltérő rendezési módszereknek vagyunk tanúi.

Rendezési gyakorlatok

Az egyik alkalmazott gyakorlat az iratok *tárgyi alapú állagokra* bontása. Ezt a megközelítést az MNL HVL-ben alkalmazták, ahol három állagot különítettek el az egészségügyi fondok esetében: a) Általános és ügyviteli iratok, b) Betegek nyilvántartásai, c) Gazdasági iratok. A kialakított rendszert csak két fond esetében tudták teljeskörűen alkalmazni (VIII.801. Egri Alapítványi Női Kórház és VIII.802. Egri Irgalmasrendi Kórház iratai), míg a Heves Megyei Tanács VB Csecsemőotthona iratai (VIII.807.) esetében csak c) állagot tudtak létrehozni, illetve a Heves Megyei Tanács Kórháza iratanyaga (VIII.808.) szintén csak egy, jelesül b) állaggal rendelkezik.⁶⁹ Ez alapján elmondható, hogy a hevesi levéltárban egy olyan egységes rendezési tervet alakítottak ki az egészségügyi iratanyagra vonatkozóan, amelyet olyan esetekben is alkalmaztak, amikor az adott fond iratai csak egy tárgyi csoportba voltak besorolhatóak. Az itt kialakított rendszer ugyanakkor rámutat arra, hogy a levéltári átvételek között szerepeltek kimondottan egészségügyi jellegű iratok is (a VIII.801., VIII.802. és VIII.808. fondokban), nemcsak működési iratok. Ezzel egy köztes megoldás alkalmazása körvonalazódik: az egészségügyi dokumentációt alapvetően jelentő, óriási mennyiségű kórlapot ugyan nem vettek át, viszont a főbb adatokat tartalmazó betegnyilvántartásokat igen.

Az MNL VevL-ben őrzött Veszprém Megyei Város Kórháza, később Veszprém Megyei Tanács Kórháza iratait (VIII.802.) több tárgyi csoportra osztották. Az első csoportba a vezetőségi iratok kerültek (igazgató főorvosok iratai, testületi jegyzőkönyvek, szabályzatok), a másodikba az egészségügyi-szakmai iratokat sorolták (statisztikák, beszámolók és ambuláns lapok), a harmadik egységet a gazdasági és műszaki iratok alkotják. A negyedikbe egyéb, nem iktatott iratokat, periodikákat és a kórház MSZMP- és KISZ-szervezete, a helyi szakszervezet és a szocialista brigád által keletkeztetett iratokat helyezték, az ötödik egységet Hoga György kórház történeti gyűjtése képezi, míg a hatodikat

⁶⁸ A használt irattipológia alapját lásd: Koltai–Ogoljuk–Berzsenyi, 2023: 42–45.

⁶⁹ MNL HVL, fondjegyzék.

a méretük miatt külön elhelyezett pénzügyi iratok alkotják.⁷⁰ Hasonlóan rendezték a Zirci Erzsébet Kórház és jogelődje iratait (VIII.804.). Ebben az esetben is az igazgató iratait különítették el, utána pedig a működésre vonatkozó iktatott iratokat. Ezt követik a beteglétszám-kimutatások és a röntgenleletek, amelyek az iratképző egészségügyi-szakmai funkciójához kapcsolódnak. A sort a gazdasági iratokkal zárták.⁷¹ A két kiemelt fond esetében látható, hogy az egészségügyi dokumentációt (ambuláns lapok, röntgenleletek) együtt kezelték a szakmai adatszolgáltató iratokkal.

A többi kiválasztott vármegyei levéltárban nem alakítottak ki egységes kereteket az egészségügyi iratok számára. Az „ahány fond, annyiféle rendezés” elve érvényesült, ezért igen sajátos struktúrákat figyelhetünk meg. Ezek hátterében feltehetően több tényező is állhat, mivel egyes fondok belső rendjének kialakításában felismerhető, hogy a kötetek és szálás iratok hatékonyabb raktári tárolása érdekében gyakran működési és egészségügyi jellegű iratok vegyesen követik egymást.

Az MNL CSCSVL Hódmezővásárhelyi Levéltárában az igen terjedelmes Hódmezővásárhelyi Erzsébet Közkórház iratanyaga (VIII.802.) például ezt a vegyes képet mutatja, hiszen a működési iratokhoz sorolható kötetek vegyítve vannak a betegdokumentációval, így az ápolási törzskönyveket gazdasági jellegű nyilvántartások követik, majd leltári naplók következnek és végül ismét betegfelvételi törzskönyvek. A különböző kórházi osztályok köteteit azonban egy egységben tartották, így a bőrgyógyászati, nőgyógyászati vagy sebészeti naplók egymás után következnek.⁷²

Szintén a fentebb említett archívum őrzetében levő Hódmezővásárhelyi-Kútvolgyi Szanatórium fondjában (VIII.803.) figyelhető meg egy, az előzőhöz képest kicsit módosított rendezési módszer. Itt elsősorban a szálás iratokat különítették el a kötetektől. Az előbbieket egyaránt tartalmazzák működési (gyógyászati eszközök beszerzése, időszaki kimutatások) és egészségügyi dokumentációt (OTI beutaló határozatok és kórlapok). Különválasztásukat nem valósították meg a levéltárosok: az iktatószámok sorrendjében rendezték őket. A kötetek (három darab) mind az egészségügyi ellátáshoz kapcsolódnak: kettő betegfelvételi törzskönyv, egy pedig röntgennyilvántartás.⁷³

Az MNL GYMSV Soproni Levéltára által őrzött Csornai Községi Margit Közkórház iratait (VIII.801.) két egységre osztották: működési és vegyes iratokra. Az előbbieket iktatószámuk rendjében helyezték el (ezekhez segédlet is fennmaradt),⁷⁴ míg az utóbbiak között egyaránt megtalálhatóak egészségügyi, gazdasági, személyzeti és kulturális jellegű dokumentumok is. Az iratok egymásutániságából körvonalazható csoportosításuk: a felsorolásukat a betegfelvételi jegyzőkönyvekkel kezdik, amelyeket egyéb betegellátási és abból származó iratok követnek (röntgenleletek, ápolási törzskönyv, betegforgalmi kimutatások). Ezek után gazdasági és pénzügyi iratokat helyeztek el (alapítványi pénz-

⁷⁰ MNL VeVL VIII.802. Raktári jegyzék.

⁷¹ MNL VeVL VIII.804. Raktári jegyzék.

⁷² MNL CSCSVL HL VIII.802. Raktári jegyzék.

⁷³ Ua. VIII.803. Fondleírás.

⁷⁴ A segédleteket (mutató- és iktatókönyvek) nem tudták leválasztani a jogutód szerv (VIII.809. Csorna Járási Tanács Kórház) iratanyagáról, mert azokat folyamatosan vezették.

tári napló, leltári napló, gyógyszeranyag-számadás), majd légmentes terv, munkakönyvek és OTI tagsági igazolványok, illetve egy, a kórház történetéről szóló kézirat zárja a fondot.⁷⁵ Az intézmény jogutódja, a Csorna Járási Tanács Kórháza iratait (VIII.809.) hasonlóan rendezték, mivel a működési iratoknak számító iktatott iratokat az iktatási rend szerint helyezték el, illetve itt is kialakítottak egy vegyes iratok egységet, ahová betegforgalmi kimutatásokat, pénztári naplót és korabeli segédleteket soroltak be.⁷⁶

A soproni levéltár egyes fondjaiban kialakítottak bizonyos állagokat, amelyekkel elkülönítették a jogutód szervek iratait a jogelődökétől.⁷⁷ Ezek az állagok feltehetően a Levéltári Kollégium 2002-es ajánlását figyelembe véve jöttek létre, mivel a régebbi fondjegyzékekben a XXVI-os fondfőcsoportban szerepeltek. Létrehozásuknak a proveniencia elve szerint van létjogosultsága, ugyanakkor érdemes lett volna inkább két állagot létrehozni: egyet a jogelőd szerveknek, egyet pedig a jogutódnak.

Az MNL PVL egészségügyi fondjait is más szempontok szerint rendezték. Elsőként a OTI Horthy Miklós Munkásszatórium iratai (VIII.804.) elnevezésű fondot emelném ki, ahol csak működési iratokat vettek át. Az iratanyagot két állagba sorolták: az a) állagba a főorvosi iratokat helyezték (ezek iktatott iratok iktatókönyvekkel együtt), a b)-be pedig általános iratok cím alatt szintén iktatott iratok kerültek, továbbá egy elavult iratnyilvántartási jegyzék 1954-ből, valamint a Gizella-telepi gazdaság műszaki rajzai és engedélyei.⁷⁸

A Pest Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága Zsámbéki Csecsemőotthona iratainak fondja (VIII.806.) is csak működési iratokat foglal magában, viszont az állagok kialakítása annál érdekesebb szempont szerint történt: az a) állagba az iktatatlan,⁷⁹ míg a b) állagba az iktatott iratok kerültek. A furcsaságot az általánosnak mondható eljárás felcserélése adja, hiszen bevett szokás, hogy a vegyes iratokat mindig a leírás végére helyezik. Az iktatatlan iratok vegyesen tartalmaznak pénzügyi, ingatlan-nyilvántartási és közegészségügyi vonatkozású dokumentációt is: mérlegek, költségvetések, szervezeti és működési szabályzatok, éves statisztikák, ingatlankataszter, gyermekek névsorai, negyedéves jelentések megbetegedésekről és elhalálozásokról egyaránt találhatóak benne.⁸⁰

⁷⁵ MNL GYMSVSL VIII.801. Raktári jegyzék.

⁷⁶ Ua. VIII.809. Raktári jegyzék.

⁷⁷ A VIII.802. Sopron Vármegye Kapuvári Közkórháza iratainak fondja alatt a. állagként a jogutód Kapuvári Járási Tanács Közkórháznak iratait helyezték el, s ugyanígy jártak el a VIII.803. Soproni Erzsébet Közkórház fondjánál, ahol az a. állag a jogutód Soproni Városi Tanács Közkórháznak iratai lett, valamint a VIII.806. Soproni Zöldkeresztes Egészségvédelmi Kör (korábban Országos Stefánia Szövetség 56. sz. Védőintézete) fondja esetében, ahol a Soproni Zöldkeresztes Egészségvédelmi Kör iratait sorolták az a. állagba. MNL GYMSVSL VIII.802., VIII.803. és VIII.806.

⁷⁸ MNL PVL VIII.804. Fonddosszié.

⁷⁹ Értsd: vegyes iratok.

⁸⁰ MNL PVL VIII.806. (XXVI.803.) Fonddosszié.

Fondáthelyezések

A rendezéshez kapcsolódik egyes fondok áthelyezése is. Bizonyos, egykor egészségügyi intézményi besorolással rendelkező iratanyagok fondjait megszüntették a VIII. vagy a XXVI. fondfőcsoportban, és áthelyezték őket a IV., V. vagy X. fondfőcsoportokba. Ennek okai változóak.

Egyes esetekben az adott egészségügyi fond iratainak kizárólagos működési jellege miatt kerültek át a fenntartó fondjába. Erre több példa található az MNL BKVL gyakorlatában,⁸¹ azonban ezt az elvet nem minden vármegyében érvényesítették.⁸² Máskor egyes iratképzők besorolása esetén a megítélésükben nincs konszenzus, ezért ugyanaz az intézménytípus több fondfőcsoportban is előfordulhat. Erre jó példa a Vöröskereszt iratanyagai. Az MNL BKVL-ben például áthelyezték a VIII.806. fondszám alól a X.210. alá a Kecskeméti Vöröskereszt Kisegítő Kórház iratait. A fond csupán működési iratokat tartalmaz: kórházi szabályzatokat, jelentéseket, önkéntes ápolónők törzslapjait, behívójegyeket, az 540. sz. kórház és 260. sz. üdülőkórház iratait.⁸³ Itt alapvetően a Vöröskereszt egyesületként való működése volt az áthelyezés oka. A soproni levéltárban a Vöröskereszt hadikórháza viszont a VIII. fondfőcsoportban szerepel.

Ugyancsak erre a kettős besorolásra mutatnak rá az Országos Stefánia Intézet (Zöldkereszt Egészségvédelmi Kör) iratai. Az MNL CSCSVL Központi Levéltárban például az eredetileg VIII.802. fondszám alatt szereplő iratanyagot áthelyezték a X.211. alá.⁸⁴ Ennek oka az egységesítés: a Stefánia Szövetség más fiókjai a X. fondfőcsoportban szerepeltek náluk korábban is.⁸⁵ Az MNL BKVL-ben szintén a X. fondfőcsoportban talaálhatóak a Stefánia Szövetség fiókjainak iratai,⁸⁶ ezzel szemben a soproni levéltárban

⁸¹ Kecskemét Város Polgári Kórházának iratait a VIII.803. szám alatt megszüntették és a IV.1618. Kecskemét Város Közigazgatási Osztálya iratai alatt létrehozott 5. sorozatba helyezték Kórházi iratok címen. A Kunszentmiklósi Ispotály iratait VIII.806. alatt szintén megszüntették, s az V.355. Kunszentmiklós nagyközség iratainak a. állaga (Mezőváros feudális kori iratai) 4. sorozatába (A községi bíraskodás iratai) sorolták be a Kórházpénztári (Ispotály cassa) számadások mellékletekkel (1815–1835), a Kórházpénztári számadások mellékletekkel (1836–1848) és a Kórház pénztári kötelezvények (1821–1848) tételek alá. Az áthelyezés oka feltehetően az volt, hogy a fondok csupán működési iratokat foglaltak magukba, amelyek, jogosan, akár a fenntartónál is lehetnek. Az adatokat Hlbocsányi Norbert, az MNL Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára munkatársa szolgáltatta.

⁸² Az MNL Pest Vármegyei Levéltárában őrzött VIII.805. Nagykőrösi Szükségkórház iratai például szintén csak gazdasági jellegű iratokat tartalmaz (bevételező könyv, kiadási könyv, pénztárkönyv és anyagszámadás), mégis külön fondot képez, ahelyett, hogy a Nagykőrös város iratai között szerepelne. MNL PVL VIII.805. (XXVI.801.) Fondösszeírás.

⁸³ Péterné–Mikolajcsik, 2003: 133.

⁸⁴ MNL CSCSVL KL X.211. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::866135> (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

⁸⁵ MNL CSCSVL ML X.209. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::866198> (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

⁸⁶ MNL BKVL X.214. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::651275> (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

két helyen is feltűnnek: a szili fiókintézmény iratai a X.256. alatt, míg a soproni intézményé a VIII.806. alatt.⁸⁷

A felsoroltak alapján kitűnik, hogy a vizsgált levéltárak az egészségügyi intézményektől főként működési iratokat vettek át, illetve egyes, ritkább esetekben azokat vegyesen, az egészségügyi dokumentációval. Akadnak azonban olyan fondok, amelyeket csupán egészségügyi iratok alkotnak. Ezek az iratok nagyrészt kötetek, mint például betegfelvételi törzskönyvek, röntgennaplók vagy kórbonctani jegyzőkönyvek. Az MNL CSCSVL Hódmezővásárhelyi Levéltára állományában a Hódmezővásárhelyi Nemibeteg gondozó Intézet (VIII.801.) és a Hódmezővásárhelyi Egészségvédelmi Intézet (VIII.804.) iratai esetében ez egy-egy törzskönyvet jelent. Emellett még a veszprémi levéltár Devecseri Berta Kórház iratai (VIII.801.) nevű fondjában található betegnyilvántartó könyv, valamint a somogyi archívumban a Somogy Megyei Kórház iratait (VIII.802.) kórbonctani jegyzőkönyvek alkotják.

Összegzés

A levéltárak fondjegyzékeiben szereplő egészségügyi intézmények típusait tekintve látható, hogy nem alakult ki szervezett és célirányos koncepció ezek gyűjtéséről, annak ellenére sem, hogy a korszakban kiadott értékhatár-megállapítások igyekeztek egységes mederbe terelni ezt. Ezzel magyarázható az a tény, hogy ugyan több intézmény is rendelkezik alsószintű egészségügyi szerv (körorvosok, járási kórházak) iratanyagával vagy korábban értékhatár alattinak minősített szervek (csecsemőotthonok, tüdőbeteg-gondozó intézetek) irataival, viszont várakozásainkkal ellentétben a felső- és középszintű intézmények (kórházak, szanatóriumok) iratai közel sem kerültek be automatikusan a levéltárakba. Egységes eljárás ugyan nem alakult ki, de több levéltár saját hatáskörében egyéni elképzelések szerint járt el: ennek köszönhető az, hogy míg egyes intézmények begyűjtötték a kórházak mellett például a körorvosok iratait is, addig mások csupán a kórházak irataira összpontosítottak. Az adott irategységek átvételének azonban lehetnek egyéb okai is, mint például az iratmentés, ezért nem zárhatjuk ki az esetlegesség tényét sem.

Az átvett iratok tipológiáját tekintve szintén változatos kép körvonalazódik. Az egyértelműen kijelenthető, hogy az egészségügyi intézményektől főként működési iratokat vettek át az intézmények, ami nem véletlen, hiszen ezek esetében egyszerűbb volt az illetékeséget és a maradandó értéket megállapítani. Más esetekben vegyesen, az egészségügyi dokumentációval együtt vettek át működési dokumentumokat is. Akadnak azonban olyan fondok is, amelyeket csupán egészségügyi dokumentáció alkot. Ezek az iratok nagyrészt betegnyilvántartással kapcsolatos kötetek (betegfelvételi törzskönyvek), de találunk köztük röntgennaplókat vagy kórbonctani jegyzőkönyveket is. A „klasszikus” értelemben vett egészségügyi dokumentáció, vagyis a kórlapok, kórrajzok átvétele

⁸⁷ MNL GYMSVSL X.256. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::670260> (A letöltés ideje: 2025. május 17.), VIII.806. <https://www.eleveltar.hu/digitalis-tartalom?source=mnlscope&ref=mnlscope::670083> (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

egyáltalán nem jellemző a vármegyei levéltárakra. Ilyen Csongrád-Csanád (kórlapok, betegfelvételi törzskönyvek), Somogy (kórbonctani jegyzőkönyvek), Veszprém (ambuláns lapok, röntgenleletek) és Heves (betegek nyilvántartásai) vármegyék levéltáraiban fordul csupán elő.

Alapvetően azt feltételeztem, hogy a levéltárak egészségügyi iratanyagának állománya folyamatosan növekedő tendenciát fog mutatni, hiszen az őrizetükbe elvileg csak már selejtezett, maradandó értékű iratok kerülnek. Ez általánosságban elmondható a vármegyei tagintézményekbe került egészségügyi fondokról, viszont jócskán akadnak kivételek is, ugyanis a területi adatokat megvizsgálva kitűnik, hogy egyes fondok terjedelme – akár jelentősen is – csökkent. Ez vagy levéltári selejtezést, vagy más, gondatlanságból, rossz felmérésből származó hibát jelenthet.

Az egészségügyi intézményi fondok rendezését illetően szintén változatos a kép. Egy-egy levéltár következetesen alkalmazott saját rendszerezést, amely során meghatározta az egészségügyi intézmények iratanyagának állagait az intézmények szervezeti struktúrája és funkciója alapján. Ezek rendjét akkor sem bontották meg, ha az adott anyag nem tartalmazott a kialakított állagba sorolható iratokat. Általában viszont az jellemző, hogy eltérő módon rendezték az egészségügyi intézmények iratait, akár még levéltáron belül is, így egy-egy fond rendezése során mindig másképpen csoportosították az iratokat. Megállapítható tehát, hogy ezen a területen hiányzik az egységes rendezési elv.

Kiegészítve a korábban említett, levéltárak által használt iratértékelési szempontokat, egyes egészségügyi fondokat az intézményi fondfőcsoportokból (VIII., XXVI.) más fondfőcsoportokba helyezték át. Ehhez az is hozzájárult, hogy az adott intézmények iratai csupán működési jellegűek voltak specifikum (egészségügyi dokumentáció) nélkül, ezért azokat az iratképző közigazgatási struktúrában elfoglalt helye vagy típusa szerint áthelyezték. Ez sem nevezhető viszont általános eljárásnak, ugyanis akadnak olyan tagintézmények, ahol azonos jellegű iratképzők külön fondfőcsoportokban szerepelnek.

A vármegyei levéltárak egészségügyi fondjai tehát igen sajátos helyzetképet mutatnak, ennek okait egyrészt az egészségügyi intézményhálózat folyamatos változásában, másrészt a levéltári szakma hozzáállásában, illetve annak változásaiban kereshetjük. E többféle okból a jelenleg levéltárakban őrzött iratok nem feltétlenül elégítik ki a mai kutatói igényeket, hiszen a többségében megőrzött működési iratok inkább csak az intézmények történetéről, szervezeti viszonyairól szolgálnak információval. Arról is csupán részlegesen, hiszen nem beszélhetünk a teljes működést bemutató iratanyagokról a közölt évkörök alapján. Egy-egy (vár)megye lakossága egészségügyi helyzetének – nem statisztikai – alakulásáról, a különféle betegségek kezelési módjainak változásáról már kevésbé folytathatóak levéltári kutatások, ugyanis ez csak az egészségügyi dokumentáció elemzésével lenne megvalósítható. Emellett nemcsak egy adott korszak földrajzilag behatárolt térségének egészségügyi állapota veszik így homályba, hanem egyúttal annak lehetősége is elvész, hogy a kutatók az egyének életkörülményeit vizsgálják a jövőben. A szenitív adatokat tartalmazó kórlapok jelentős forrásbázist képeznek nemcsak makro-, hanem mikrotörténeti kutatások számára is. Fontos lenne tehát a vármegyei levéltárak számára megfogalmazni és a gyakorlatba is átültetni olyan illetékességi körülményeket,

amelyek révén nemcsak intézménytörténet-írást szolgáló iratokat vennének át, hanem a terjedelmes kórlapállományból is mintavételeznének,⁸⁸ így biztosítva forrásanyagot a helyi egészségügyi sajátosságok megismeréséhez.

Levéltári források és szakirodalom

MNL CSCSVL HL = Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltár
Hódmezővásárhelyi Levéltára

VIII.802. Raktári jegyzék.

VIII.803. Fondleírás.

MNL GYMSVSL = Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni
Levéltára

VIII.801. Raktári jegyzék.

VIII.809. Raktári jegyzék.

MNL PVL = Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltára

VIII.804. Fonddosszié.

VIII.805. (XXVI.801.) Fonddosszié.

VIII.806. (XXVI.803.) Fonddosszié.

MNL VeVL = Magyar Nemzeti Levéltár Veszprém Vármegyei Levéltára

VIII.802. Raktári jegyzék.

VIII.804. Raktári jegyzék.

Magyar állami levéltárak fondjegyzékei. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_mol_sorozatok_fondjegyzek_mal_fondjegyzek/ (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

A Magyar Nemzeti Levéltár tagintézményeinek fondjegyzékei. www.eleveltar.hu (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

A levéltári értékhatár fölé eső szervek jegyzéke. Győri Állami Levéltár. 1960.05.30. https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariKorpusz_03_IratkezelesFelugyelete_1_Illetekesség/?pg=26&layout=s (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

A Veszprém Megyei Levéltár ideiglenes fondjegyzéke. Veszprém, 2006.

Bodor, 2022 = Bodor Gergely: Egészségügyi iratok a közlevéltárakban. (MA-szakdolgozat.) Eötvös Loránd Tudományegyetem. Bp., 2022.

Kalakán, 2012 = Kalakán László: Fejezetek Magyarország egészségügyének történetéből, 1920–1945. Budapest polgári és katonai egészségügyi viszonyai, valamint a légtalmi egészségügyi szolgálat kiépülése, működése. (PhD-disszertáció.)

PTE BTK, Pécs, 2012. <https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/94f0e348-5617-4e26-83dd-6e74aea60044/content> (A letöltés ideje: 2025. május 17.)

---

⁸⁸ Sasfi, 2020: 143–145.

- Kántor, 2014 = Kántor Balázs: Egészségügyi dokumentáció kezelése és a levéltárak. (Szakdolgozat.) Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Munkaügyi és Társadalombiztosítási Képzések Intézete, Szeged, 2014.
- Kapronczay, 2001 = Kapronczay Károly: Fejezetek 125 év magyar egészségügyének történetéből. Bp., 2001.
- Kapronczay, 2008 = Kapronczay Károly: A hazai orvosi közigazgatás története. In: Gazda István (szerk.): Ditor ut ditem. Tanulmányok Schulteisz Emil professzor 85. születésnapjára. Szerk.: Gazda István. Bp., 2008. 251–268.
- Kiss, 2015 = Kiss László: A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig. Bp., 2015.
- Koltai–Ogoljuk–Berzsényi, 2023 = Koltai Gábor – Ogoljuk–Berzsényi Anett: Maradandó értékű egészségügyi iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban I. Levéltári Szemle, 2023. 4. sz. 33–46.
- Koltai–Ogoljuk–Berzsényi, 2024 = Koltai Gábor – Ogoljuk–Berzsényi Anett: Maradandó értékű egészségügyi iratok feltárása és gyűjtése a fővárosban II. Levéltári Szemle, 2024. 1. sz. 5–26.
- Példatár, 2009 = Apró Erzsébet – Bán Péter – Dóka Klára – Kellner Judit – Papp Imréné – Tilcsik György: Példatár a területi általános és a települési önkormányzati levéltárak új fond(jegyzék) szerkezetéhez. Bp., 2009.
- Sasfi, 2020 = Sasfi Csaba: Egészségügyi dokumentáció mint a levéltáros szakma (egyik) nagy kihívása. Levéltári Közlemények, 2020. 91. 123–146.
- Sinkovics–Sandner, 1989 = Sinkovics Mátyás – Sandner Zoltán: A magyar kórházak évszázadai. Bp., 1989.
- Statisztikai évkönyv, 1915 = A M. Kir. Kormány 1913. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1915.
- Statisztikai évkönyv, 1939 = A M. Kir. Kormány 1937. évi működéséről és az ország közállapotairól szóló jelentés és statisztikai évkönyv. Bp., 1939.
- Takács, 2002 = Takács Edit: Az egészségügyi intézmények (kórházak, rendelőintézetek stb.) iratkezelésének tapasztalatai. In: Bana József – Breinich Gábor – Káli Csaba (szerk.): Magyar Levéltárosok Egyesülete 2001. évi vándorgyűlése. Szerk.: Bana József – Breinich Gábor – Káli Csaba. Bp., 2002. 40–48.